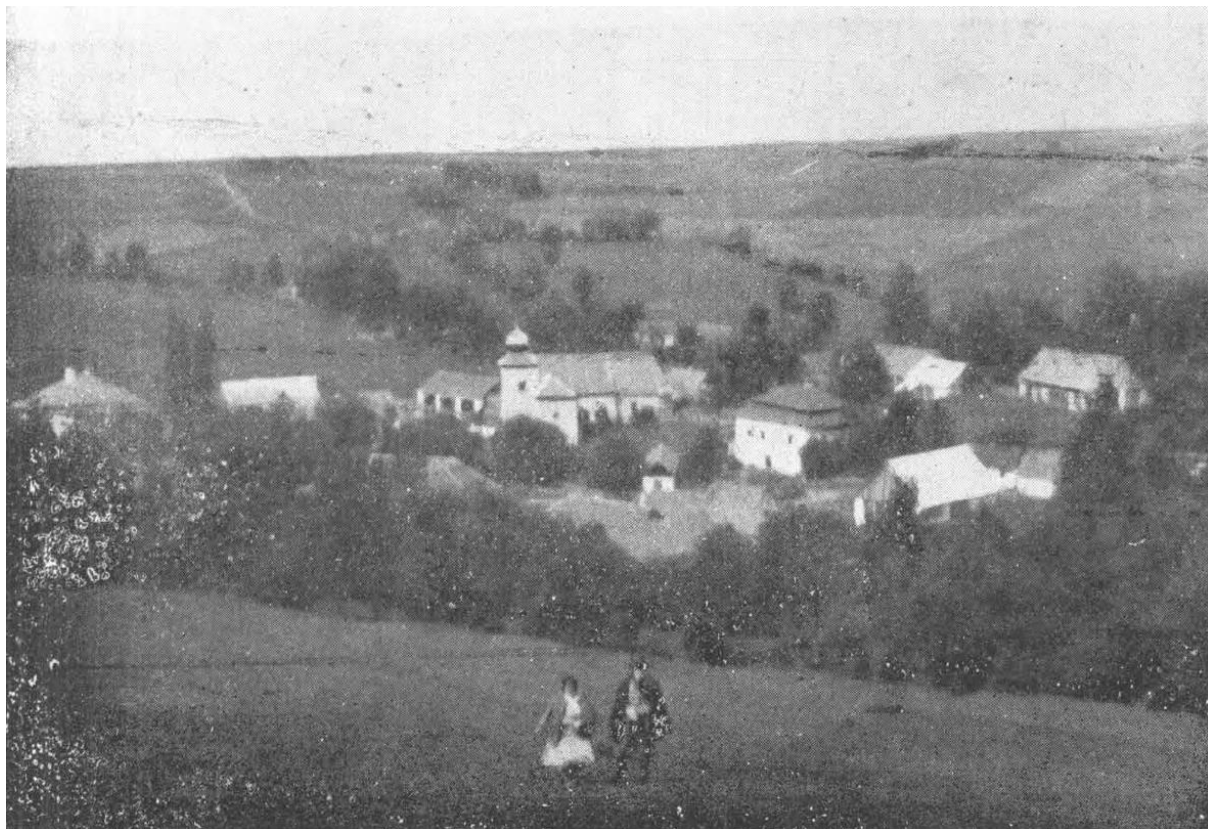

Filištínska dolina

Liptov je krásny, každé jeho zákutie je pozoruhodné a dýcha z neho história. Taká je aj dolinka potoka Trnovec pod Barancom. Podľa názvu potoka bola dolina osídlená už v čase starých Slovanov. Dnes tu ležia malebné dedinky Beňadiková, Liptovský Ondrej, Kónská, Jakubovany a jej časť Hôra. O každej z nich rozprávali starí ľudia rôzne povesti, ale spája ich jedna dobová prezývka – *Filištínska (Filištín) dolina*. Aj keď sa používa stále, dnes už takmer nikto nevie, ako toto pomenovanie vzniklo.

Liptovský Ondrej na zábere zo začiatku 20. storočia

Rozprávala sa historka, že pred vojnou vyslali futbalisti z Beňadikovej svojho kapitána, aby dohodol v Mikuláši zápas so židovskou telovýchovnou jednotou Makabea. Ten prišiel do kancelárie židovského futbalového klubu značne podgurážený a keď zbadal za pultom v miestnosti malého tmavého človečika s jarmulkou na hlave, pomýlil si ho s krčmárom a zreval: „Žid, nalej!“ Darmo sa mu prekvapený úradník klubu snažil vysvetliť, že nenalieva a že neprišiel do krčmy, nakoniec museli s veľkou blamážou podnapitého športovca vyšikovať z klubu Makabea žandári. Historka sa veľmi rýchlo rozšírila a obyvatelov Beňadikovej začali volať „*Makabci*“ a Beňadikovú „*Makabe*“. Táto príhoda je však mladá a pôvod názvu Filištínska dolina nijako nevysvetľuje.

Filištínskou dolinou údolie potoka Trnovec volajú viac ako 100 rokov a súvisí s usadzovaním židovského obyvateľstva v dedinách, ktorými potok preteká. Zemepáni Jakubovian – Pongrácovci dovolili židom podnikať nielen na svojich majetkoch v Mikuláši, ale aj v dedine pod Barancom. Zlatky, ktoré im plynuli z nájmov miestnej krčmy a polí, im veru závideli aj zemanovia Andreánskovci zo susedného Ondreja a Kiselyovci z Beňadikovej. Preto sa aj oni rozhodli, že prenajmú svoje krčmy a polia židovským árendátorom.

V Jakubovanoch a Hôre už v tom čase žila židovská rodina Venezianerovcov. Tak sa aj zbožný a čestný Alexius Andreánsky z Ondreja, ako komposesor, správca rodových majetkov, rozhodol prenajať časť rodového majetku a krčmu Veselovec medzi Beňadikovou a Ondrejom

židovskej rodine Groszovcov. Pravdupovediac, veľký záujem o krčmu v ruinách a kamenisté polia v chotári Ondreja nebol veľký záujem. Nakoniec si krčmu Veselovec prenajali Emanuel a Jozef Groszovci aj s manželkami. Polia si prenajali zámožní Donnerovci.

Bratia Groszovci boli veľmi usilovní a rovnako ako všetci vtedajší židovskí krčmári, boli trpezliví a pripravení poctivou prácou pozdvihnúť upadajúcu krčmu. Za krátky čas opravili deravú strechu, vymaľovali vnútro a dali vyrobiť nové stoly a lavice. Pomaly sa aj okoloidúci začali zastavovať na pohárik či niečo pod zub. Mladá pani Groszová, manželka Emanuela, si svojimi dobrotami, ktoré v krčme ponúkali, zakrátko prilákala aj okolitých zemanov, ktorí mali naozaj vyberavé jazýčky. Krčma sa veľmi rýchlo rozmáhala. Spokojní boli bratia Groszovci, aj zemanovia Andreánskovci, pretože árenda za krčmu pravidelne a v dohodnutých splátkach plynula do pokladne komposesorátu. V blízkom Trnenci pretieklo veľa vody a bratia Groszovci zmenili krčmu na samostatnú prosperujúcu usadlosť s veľkými hospodárskymi budovami a ďalšími obytnými domami. Do nich sa so súhlasom Andreánskovcov prisťahovali ďalší židia aj s rodinami, ktorí pracovali na priľahlých poliach a starali sa aj o hospodárske zvieratá. Rodiny sa rýchlo rozrastali a ľudia z okolia začali krčmu a usadlosť Veselovec, kde žili viaceré židovské rodiny, volať „Filištínka“.

Kostol sv. Ondreja na fotografii zo začiatku 20. storočia

Veru, radosť bola vidieť domčeky a krčmu na Filištínke. Vždy čisto obielené, na oknách kvety, zaopatrený a spokojný statok. Podnik prosperoval, aj napriek tomu, že Groszovci si nikdy neprilepšovali úžerou ako okolití krčmári. Medzičasom však zomrel komposesor Alexius Andreánsky a jeho nástupcom sa stal jeho syn Marek a neskôr jeho syn - Tomáš Andreánsky, ktorý dlhší čas slúžil v cisárskom vojsku a len nedávno sa vrátil do rodnej dediny. Aj napriek tomu, že sa vekovo šplhal ku štyridsiatke, bol starým mládencom. Veď popri vojenskej službe nebol čas sa niekde usadiť a založiť si rodinu. Na ako sa vrátil domov, často navštevoval krčmu na Filištínke. Určite nie kvôli pohárikovi či dobrému jedlu. Dôvodom jeho častých návštev bola

mladá a krásna krčmárka Júlia, vnučka Emanuela Grosza. Dievča bolo sirotou. Matka jej zomrela krátko po pôrode a otec sa vyparil kdesi do sveta. Povrávalo sa, že sa niekde utopil. Vychovali ju s láskou starí rodičia a boli pre ňu všetkým.

Júliine nádherné veľké tmavohnedé oči a dlhé čierne vlasy Tomáša Andreánskeho úplne očarili. Zamiloval sa do nej na prvý pohľad a bol ňou úplne posadnutý. Vždy sa usadil za veľký stôl v rohu krčmy, aby mohol Júliu pozorovať pri práci. Čoskoro aj ona vytušila, že pán Andreánsky nechodí do krčmy na pohár dobrého vína, ktoré Emanuel vozil až z Dolniakov. Ich pohľady sa stretávali čoraz častejšie a v očiach obidvoch horeli zamilované plamienky. Vzájomné zamilované pohľady a úsmevy sa čoskoro zmenili na tajné schôdzky v lesíku za krčmou, tak aby ich nikto z hostí, ale najmä príbuzných, nevidel. V tom čase neboli časté zmiešané katolícko-evanjelické manželstvá, ale manželský zväzok kresťana so židovkou bol, najmä vo vidieckom prostredí, takmer vylúčený. Milenci však na predsudky nemysleli, boli jeden druhým očarení do takej miery, že prestali byť opatrní a ich vzájomná láska začala byť verejným tajomstvom, o ktorom si už aj vrabce na streche krčmy na Filištínke štebotali.

Kúria Tomášovho syna Gustáva Andreánskeho na začiatku 20. storočia

Emanuel Grosz zakazoval vnučke stretávať sa s pánom Andreánskym a nástojil, aby sa Júlia radšej starala poriadne o krčmu a hostí. Ani Tomáš Andreánsky to nemal jednoduché. Jeho matka Karolína nebola proti úprimnému vzťahu, ale veľmi sa bála dedinských predsudkov a najmä niektorých želiarov v dedine, ktorí len čakali na vhodnú zámienku vystúpiť proti Groszovcom, pretože ich úspešné hospodárenie a krčmárčenie im bolo dlhodobo trňom v oku. Pani Andreánska tušila, že stačí len iskra a pokojný život v doline sa môže rýchlo zmeniť na peklo. Aj preto usilovne prehovárala svojho syna, aby si radšej našiel nevestu medzi dcérami zemanov z Ondreja alebo Jakubovian a radšej zabudol na Julku Groszovú. Nemalo to však žiadny účinok a ako sa hovorí, zakázané ovocie chutí najlepšie. Milenci sa aj napriek tomu ďalej schádzali a svoj vzťah vôbec neskrývali.

Závistliví ondrejskí želiari Kuzma a Mikolaj striehli na nich na každom kroku a čakali na príležitosť, ktorú by využili vo svoj prospech a poštvali dedinu proti Groszovcom. Nemilosrdný osud však všetko zariadil aj bez ich pričinenia.

Začiatkom leta sa do Liptova opäť začali chýry o šíriacej sa cholere, aziatickej pohrome, ktorá pred niekoľkými desiatkami rokov kosila životy tunajších obyvateľov. Aj napriek tomu, že stoliční pandúri na viacerých miestach kontrolovali vstupy do Liptova, predsa sa prvé prípady objavili už začiatkom augusta v Ružomberku a Ľupči. Zo strachu pred epidémiou sa ľudia začali vyhýbať aj krčme. Tomáš Andreánsky si však nebezpečenstvo neprípúšťal a často navštevoval krčmu na Filištínke. Mladá Júlia mala viac voľna, keďže bolo hostí veľmi málo.

Aj obyvatelia usadlosti na Filištínke sa báli nákazy. Keďže krčma bola základom obživy, báli sa ju zavrieť. V snahe zabrániť rozšíreniu epidémie cholery aj do doliny, zemepáni Andreánskovci prikázali krčmu zavrieť. No Groszovci aj napriek tomu čapovali, varili a často aj prenocovali povesných, ktorých bolo však čoraz menej. Raz sa v krčme zastavili dvaja poľskí kupci, ktorí prichádzali až z Ukrajiny a pýtali si nocľah. Boli veľmi unavení po namáhavej ceste. Emanuel Grosz ich ubytoval, ale keďže sa mu zdali akýsi zvláštni, nástojil, aby ráno okamžite odišli. Nechcel, aby ich na Filištínke videl pán Andreánsky, keď popoludní príde za Julkou.

Krčmár Grosz sa na druhý deň ráno zobudil a začal pripravovať pre hostí niečo na zahryznutie na cestu. Prekvapilo ho však zvláštne stenanie z izby, kde sa ubytovali poľskí kupci. Zaklopal na dubové dvere, ale zvnútra pokračovalo stenanie. Tak opatrne otvoril a uvidel na posteliach ležať dve telá takmer bez pohybu. Izba bola plná múch, ktoré sadali na sivasté tváre zomierajúcich kupcov. „Cholera je tu!“, skríkol Emanuel a utekal po ostatných. Ešte si pamätal, ako pred rokmi pochoval niektorých svojich blízkych pri vyčinení cholery. Už to nechcel opäť zažiť. Tak umierajúcich kupcov premiestnili do zadnej stodoly pod lesom, nechali im tam vodu a odišli. Vedeli, že im už niet pomoci. A veru do večera bolo po nich. Báli sa hnevu pána Andreánskeho, a tak ich zakopali do narýchlo vykopanej jamy, ktorú vysypali vápnom. Miestnosť, kde kupci prenocovali riadne vydymili a poumývali.

No bolo už neskoro. Nákaza veľmi rýchlo zasiahla väčšinu obyvateľov Filištínky. Keď prišiel Tomáš Andreánsky podvečer ku krčme, všade sa rozlievalo čudesné ticho, sprevádzané bolestivými stonami jej chorých obyvateľov. Niektorí ležali na slame v stodole, iní v posteliach svojich príbytkov. Jedine Julka stála ešte na vlastných nohách a nosila umierajúcim vodu. Keď Tomáš uvidel tento hrozný obraz, bolo mu jasné čo sa deje. Vysadol na svojho koňa a uháňal do Mikuláša po pomoc felčiarov. No cholerozá pohroma bola už všade a aj v Mikuláši mali plné ruky práce. Stoličný fyzikus Hofman vyslal na druhý deň ráno do Ondreja svojho pomocníka doktora Grosmana, ktorý nasadol do koča a ponáhlal sa pomôcť zúfalým obyvateľom Filištínky.

Keď prišiel na miesto, bolo už neskoro a naskytol sa im hrozný pohľad. Väčšina z 18-tich obyvateľov Filištínky ležala v stodole, kde ich Julka s pánom Andreánskym a s pomocou tých mocnejších presunula, aby im mohla byť na pomoci. Niektorí z nich už dodýchali a ostatní mali smrť na jazyku. Choroba počas nasledujúcich stihla zabiť malé deti a starcov, medzi nimi aj krčmára Emanuela Grosza. Zúfalá Julka už bola už vyčerpaná, ale odhodlane pomáhala svojim blízkym, ktorí boli ešte pri živote. Jej pohľad sa niekoľkokrát stretol s pohľadom Tomáša Andreánskeho, ale objas sa nemohli doktor Grosman im to prísne zakázať. Julku poslal oddýchnuť si a pána Andreánskeho vyslal po chlapov a vápno, aby mohli pochovať mŕtvych.

Nákaza mala rýchly priebeh, počas nasledujúcich dní zomreli ďalší a na lôžko boli pripútaní aj tí odolnejší, medzi nimi aj mladá Julka. Liek na hroznú cholera nebol, a tak ich životy boli v rukách Božej prozreteľnosti. Nakazil sa aj doktor Grosman, ktorého prepravili na voze do Mikuláša. Tomáš Andreánsky bol už vyčerpaný, ale pomáhal, ako sa dalo. Každú chvíľu bol pri Julke, z ktorej život pomaly odchádzal. Nadránom vydýchla naposledy. Tomáš bol ako vojak zvyknutý hľadieť smrti do očí, ale teraz bol bezradný. Julku miloval a svoj život si nevedel bez nej predstaviť. Keď jej bezduché telo vlastnými rukami, nehľadiac na nebezpečenstvo nákazy, pochoval, vysadol na svojho koňa a uháňal zúfalo ako zmyslov zbavený. Až neskoro večer sa prihnal rozhorúčený domov. Cítil, že mu ubúdajú sily a aj jeho premáha zlá cholera.

Po niekoľkých dňoch sa prebral z mrákot. Nad posteľou stála jeho matka Karolína a so slzami v očiach ho privítala medzi živými. Jeho telo náporu cholery odolalo, ale ešte niekoľko dní ostal pripútaný na lôžko. Keď precitol, prešiel ku obloku miestnosti, kde ležal a od Beňadikovej videl úzky chvost dymu, ktorý sa vinul na jasnej oblohe. Ponáhľal sa za matkou s otázkou, čo to v pozadí horí. Tá mu vyrozprávala, že želiari Kuzma a Mikolaj vyrabovali a zapálili Filištínku a pred komposesormi Andreánskymi to zdôvodnili ochranou pred šíriacou sa cholerou. Požiar bol taký veľký, že oheň a dym videli až v Mikuláši a hovorili: „*Filištín dolina celá hádam horí!*“

Aj napriek tomu, však cholera vyčíňala aj v samotnom Ondreji. Prvé prípady sa objavili až na jeseň, keď chorobu dovliekli domov dvaja vojaci, bratia Jano a Ondrej Holý. Chorobe podľahli a s nimi zomrelo postupne aj ďalších desať obyvateľov. Z Ondreja sa choroba zavliekla aj do Konskej, kde zomrelo 14 ľudí a do Jakubovian, kde zomrelo až 35 ľudí. V Beňadikovej zomrel jeden obyvateľ a Hôra ostala bez obetí.

Usadlosť Filištínka zhorela do tla a aj keď tu ešte krčmu opäť postavili, už nebola taká vychýrená a nežilo tu toľko obyvateľov. Jej význam postupne upadal a dnes už na jej mieste nevidieť ani základy, ale ľudia celú dolinu volajú Filištínskou dolinou.

A čo sa stalo s Tomášom Andreánskym? Nikdy neprestal myslieť na svoju milú Júliu Groszovú a bol by hádam ostal starý mládencom až do smrti ale po skoro 26-rokoch stretol tú pravú a oženil sa v Bobrovci s oveľa mladšou Milkou Bobrovnickou, ktorá mu povila štyri deti.

PhDr. P. Vítek